

เอกสารประกอบ

การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดการองค์ความรู้และศักยภาพทุนในชุมชนเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

RDI-SNRU ขอเชิญร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ

“การจัดการองค์ความรู้และศักยภาพทุนในชุมชนเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่”

การออกแบบรายละเอียดการเก็บข้อมูลเพื่อจัดการองค์ความรู้และศักยภาพทุนในชุมชนเพื่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง

ลงทะเบียน ได้ ตั้งแต่วันนี้ - วันที่ 9 ธ.ค. 63

17 - 18 ธันวาคม 2563

เวลา 09.00 - 16.30 น.

ณ ห้องประชุมสุสิตา โรงแรมภูพานเพลส

วิทยากรโดย

คุณวราลักษณ์ ไชยทัฬห

นักจัดกระบวนการเรียนรู้และ
การจัดทำคู่มือการจัดการกระบวนการเรียนรู้

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม : สถาบันวิจัยและพัฒนา Tel. 042970154

เรียบเรียงและจัดกระบวนการเรียนรู้
โดย

วราลักษณ์ ไชยทัฬห

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำคัญที่กระบวนการ

คำถามยอดฮิตติดอันดับนิยามที่เรามักได้ยินเสมอจากผู้สนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หนึ่งในนั้นคือ “ถ้าสนใจจะทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเริ่มต้นอย่างไร?” ภายใต้แนวคิดหลักการที่ว่าด้วย “ชาวบ้านทำวิจัย ชาวบ้านเป็นเจ้าของงานวิจัย” มักเป็นที่น่าสงสัยเหลือเกินว่าเราจะทำให้ชาวบ้านทำวิจัยด้วยตนเองได้อย่างไร จะเริ่มต้นที่ตรงไหน สิ่งสำคัญที่เป็นคำตอบที่รวบรวมมาได้จากประสบการณ์ของ “โหนด-Node” (ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น) ซึ่งเป็นหน่วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ การให้ความสำคัญกับ “กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” กล่าวคือ งานวิจัยทั่วไปในทางวิชาการมักมีกระบวนการที่มุ่งเน้นการค้นหาคำตอบเป็นเป้าหมายหลัก แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลับมุ่งเน้นที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน ในท้องถิ่น เพื่อร่วมกันหาคำตอบ และ เน้นการปฏิบัติการร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้น คือ ตั้งแต่ขั้นการค้นหาและพัฒนาโจทย์ไปจนกระทั่งถึงขั้นตอนการได้คำตอบร่วมกัน “กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จึงมีความแตกต่างกับกระบวนการวิจัยทั่วไป คือ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องประกอบด้วยการทำงานอย่างเป็นกระบวนการร่วมกันระหว่าง 2 ส่วน คือ ส่วนหนุนเสริม และ ส่วนชุมชน

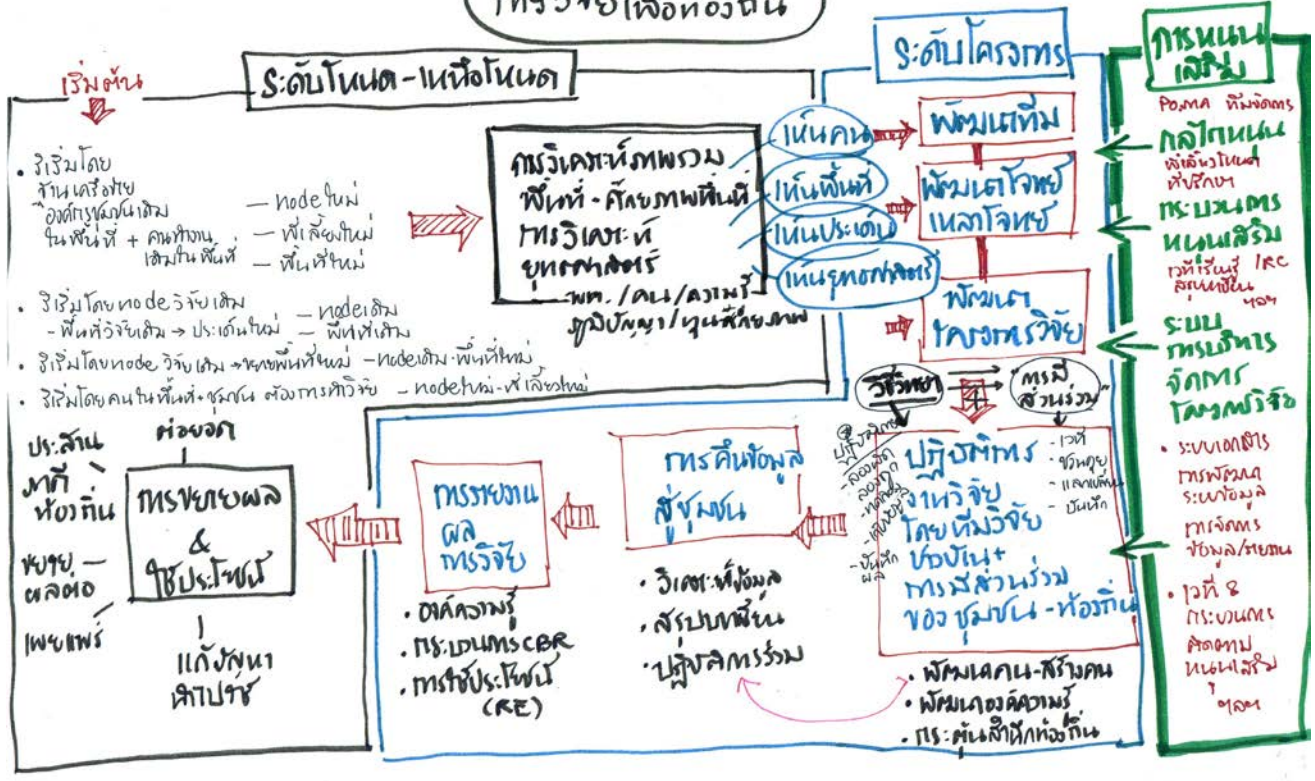
1. ส่วนหนุนเสริม ประกอบด้วย

- การหนุนเสริมระดับพื้นที่-ระดับโครงการวิจัย โดยมีส่วนสนับสนุนที่เรียกกันว่า “พี่เลี้ยงโครงการวิจัย” ซึ่งบางพื้นที่มีพี่เลี้ยงประจำโครงการวิจัยในพื้นที่ หรือพี่เลี้ยงในชุดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และบางพื้นที่มีพี่เลี้ยงเป็นเจ้าหน้าที่ของโหนด(ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น)
- การหนุนเสริมระดับเหนือโครงการวิจัยและเหนือโหนด ซึ่งเป็นบทบาทของเจ้าหน้าที่ประสานงานระดับภาค(PO-Project Officer) และเจ้าหน้าที่ของสำนักงานสกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตลอดจนกลไกหนุนเสริมระดับภาค ในการหนุนเสริมด้านการบริหารจัดการ งานเอกสาร และงานกระบวนการเรียนรู้

2. ส่วนชุมชน เป็นส่วนของทีมวิจัยชุมชน ที่มีบทบาทหลักในการดำเนินงานวิจัยตามโครงการวิจัยที่พัฒนาขึ้นในพื้นที่ของตน เพื่อปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในการค้นหาคำตอบตามโจทย์วิจัย รวมทั้งการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และสรุปผล การเรียบเรียงเขียนรายงานการวิจัย ตลอดจนร่วมกับส่วนหนุนเสริมในการจัดเวทีคืนข้อมูลหรือร่วมวิเคราะห์ข้อมูลกับชุมชนและจัดเวทีขยายผลนำเสนอผลการวิจัย

ดังนั้น “กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จึงเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมงานตั้งแต่ระดับเหนือโหนด—ระดับโหนดและระดับโครงการ ซึ่งเป็นกระบวนการร่วมระหว่างกระบวนการหนุนเสริมกับกระบวนการโครงการวิจัยของชุมชน ดังแผนภาพ

กระบวนการ CBR - ทฤษฎีเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการหนุนเสริม : เริ่มต้นจากกระบวนการวิเคราะห์

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์เพื่อค้นหาโจทย์และพัฒนาเป็นโจทย์เป็นสิ่งที่ต้องการค้นหาร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและร่วมกันค้นหาที่วิจัยในชุมชนเพื่อปฏิบัติการวิจัย การพัฒนาโครงการวิจัย เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ โดยทั่วไปแล้ว โหนดหรือหน่วยหนุวิจัยเพื่อท้องถิ่นมักจะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์พื้นที่พื้นที่ที่มีความสนใจที่จะพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มักเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มดำเนินงานพัฒนา ทั้งที่เกิดจากการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน หรือได้รับทุนสนับสนุนกิจกรรมจากทั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน และองค์กรอิสระต่างๆ บางพื้นที่เคยเป็นพื้นที่ที่มีการศึกษาวิจัยของนักศึกษาหรืออาจารย์จากสถาบันการศึกษา เรียกได้ว่ามีฐานทุนเดิมในงานพัฒนาและงานศึกษาวิจัยมาก่อน ซึ่งคนทำงานหนุงานวิจัยจะต้องวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของพื้นที่ในเชิงยุทธศาสตร์ด้วยว่าจะเป็พื้นที่ที่สามารถใช้เป็นจุดเปิดพลังทางปัญญาที่เหนือขึ้นจากระดับชุมชนมาสู่ระดับท้องถิ่น หรือเป็นจุดเปิดทางประเด็นในการพัฒนาท้องถิ่น หรือขับเคลื่อนทางนโยบายท้องถิ่นในประเด็นนั้นๆ ได้หรือไม่

ปัจจัยที่จะนำมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาเลือก "พื้นที่วิจัย" นอกจากการมองเชิงยุทธศาสตร์ที่แล้ว ยังมีปัจจัยสำคัญอีกประการคือ "คน" ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จนบางโหนดถึงกับหยิบยกขึ้นมาว่าแท้จริงแล้วควรเริ่มต้นที่คนมากกว่าพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าในระยะเริ่มต้นควรพิจารณาไปร่วม ๆ กันระหว่าง "คน-พื้นที่-ยุทธศาสตร์" กล่าวคือ พื้นที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ที่จะสามารถขยับขับเคลื่อนองค์ความรู้ท้องถิ่นในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น และพื้นที่นั้นควรจะมิ

คนที่มีความสนใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งสามารถประสานขยายคน-ขยายแนวร่วมต่อไปได้อีกด้วย”

ส่วนเงื่อนไขที่จะมีผลต่อการเลือกพิจารณาพื้นที่เพื่อการพัฒนาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังมีด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ที่อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานวิจัยของชาวบ้าน ปัญหาด้านระยะทางความห่างไกลต่อการเข้าถึงของโหนดหรือพี่เลี้ยงงานวิจัยฯ เหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดของพื้นที่ที่จำเป็นต้องพิจารณา ร่วมกับปัจจัยด้านโอกาสที่กล่าวไปแล้ว

เมื่อเห็นพื้นที่แล้ว สิ่งที่ต้องทำงานต่อไปคือ การพัฒนาทีมวิจัย การพัฒนาโจทย์ และการพัฒนาโครงการวิจัย ในช่วงนี้เองเป็นช่วงสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเริ่มต้นที่ดี แนวคิดของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เน้นการแก้ปัญหาด้วยพลังปัญญา มีหัวใจอยู่ที่เจ้าของปัญหาได้ค้นคว้าเลือกและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยพลังปัญญาของตนเอง การจะนำแนวคิดให้เกิดเป็นปฏิบัติการจึงต้องยึดกุมหัวใจที่ **“เห็นปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”** โดยชุมชน คนท้องถิ่น ทีมวิจัยจึงต้องเป็นเจ้าของปัญหา ซึ่งก็คือคนในชุมชน คนในท้องถิ่น เป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนงานวิจัยด้วยตนเอง

“คนที่จะเป็นนักวิจัยและทีมวิจัย ต้องมีใจ คำว่ามีใจหมายถึงมีใจที่จะอยู่ในท้องถิ่น มีใจที่จะทำงานเพื่อท้องถิ่น และมีความคิดทางสังคม หมายถึงเห็นปัญหาส่วนรวม ปัญหาท้องถิ่นสำคัญกว่าปัญหาของตัวเอง” **คุณชัชฌ์วัฒน์ มณีศรีขำ** ผู้ประสานงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

“การพิจารณาคนว่ามีไมตรี หรือมีใจ สนใจ อาจารย์ดูจากความต่อเนื่อง เค้าวจะมาร่วมกิจกรรมหรือเวทีที่เราจัดต่อเนื่อง หรือเวลาเราลงไปในพื้นที่ก็จะมาตลอด นอกจากนี้เรายังต้องดูที่บาร์มี หมายถึงการยอมรับของคนในชุมชน ต่อคนนั้น นั่นหมายถึงว่าเค้าจะสามารถไปเชื่อมต่อกับคนอื่นในชุมชนได้อีกมาก ทั้งยังต้องมีทักษะในการสื่อสาร ไม่ใช่แค่พูดเก่ง แต่พูดแล้วคนยอมรับ พูดมีแก่น มีสาระ สอดแทรกความคิดทางปรัชญาหรือจูงใจคนได้” **ศ.ดร.สุวิไล เปรมศรีรัตน์** โครงการศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต

“การคัดเลือกคนเป็นหัวหน้าทีมวิจัยและการสร้างทีมวิจัยสำคัญมาก เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ผมจะไม่เลือกคนที่เก่ง-เด่นกว่าใครให้เป็นหัวหน้าทีม เพราะไม่อยากให้เกิดการนำเดี่ยว เราต้องการความเป็นทีม การให้แก่นำรองขึ้นเป็นหัวหน้าทีมจะช่วยให้คนที่เด่นมีบทบาทคล้ายคนหนุน ไม่ใช่คนนำ การพัฒนาคนหนุนและคนนำถือเป็นแนวที่สร้างความเป็นทีมให้เกิดการทำงานร่วมได้ ไม่เกิดการชูผู้นำเดี่ยว เป็นการตัดสินใจร่วม และมีตัวแทนทำงานแทนกันได้ถ้าคนที่เก่งหรือผู้นำไม่อยู่” **สมพงษ์ หลีเคราะห์** ผู้ประสานงาน ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล

“การทำงานในระยะเริ่มต้นมีความสำคัญมาก บางโครงการใช้เวลานานหลายเดือนกว่าจะขึ้นโจทย์-ขึ้นโครงการได้ บางครั้งเราจะเห็นคนจากการจัดกระบวนการของเรา เราเน้นที่การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพ-ทุนของชุมชน-วิเคราะห์ปัญหา เพื่อการพัฒนาโจทย์ที่ต้องการศึกษา และหาคำตอบในการแก้ปัญหาของตนเอง” **อรุณี เวียงแสง** ที่ปรึกษาศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมนี้เอง ที่เป็นบทบาทหลักของ “คนหนุ่มวิจัย” ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนเข้าใจแนวคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักว่า คำว่า “วิจัย” นั้น เราสามารถทำได้ เป็นสิ่งที่ชุมชนทำอยู่แล้ว แต่จะทำให้มีพลังขึ้นมาใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน-ของท้องถิ่นร่วมกันได้อย่างไร คือสิ่งที่ต้องชวนกันทำต่อไป โดยการร่วมกันพัฒนาโจทย์และโครงการวิจัยที่เป็นปัญหาของชุมชน หรือเป็นเรื่องที่ชุมชนอยากรู้ ต้องการรู้เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือสร้างพลังให้ชุมชน

๐ บทบาท ความรู้ ทักษะ เครื่องมือสำคัญในการหนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ช่วงระยะเริ่มต้น (การวิเคราะห์พื้นที่ พัฒนาโจทย์ พัฒนาโครงการวิจัย) - ช่วง“ต้นน้ำ”

คนหนุ่มวิจัยจะจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอย่างไรให้ “ได้คน-ได้โจทย์” และพัฒนามาสู่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

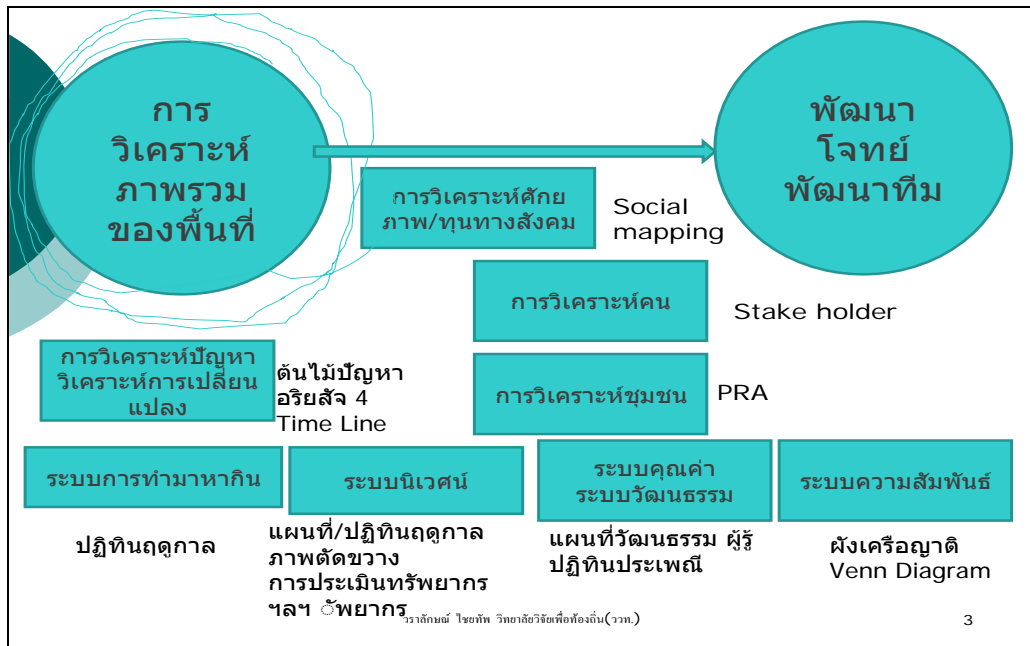
โกมล สนั่นก้อง ได้เขียนไว้ในรวมบทความ “ป่าสองน้ำ คนสองวัฒนธรรม”¹ ถึงการผลานความเป็นนักปฏิบัติการกับความเป็นนักการเรียนรู้และความเป็นนักวิจัยเข้าด้วยกัน ในบทบาทของ “คนหนุ่มวิจัย” อันเป็นบทสรุปรวบยอดทางความคิดเกี่ยวกับบทบาทของคนหนุ่มวิจัยได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ นักปฏิบัติการมักจะไม่ละเลยต่อปัญหาที่ชาวบ้านหยิบยกขึ้นมาและร่วมกับชาวบ้านในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว นักการเรียนรู้จะเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนระหว่างคนและกลุ่มคนที่หลากหลาย และการเชื่อมผลานระหว่างองค์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ และนักวิจัยคือผู้ที่สนใจค้นคว้า-ค้นหาความรู้เพื่อมารองรับกระบวนการค้นหาคำตอบและทางเลือกในการแก้ปัญหา

ช่วงการพัฒนาโจทย์และโครงการวิจัย บทบาทสำคัญจึงอยู่ที่พี่เลี้ยงหรือคนหนุ่มวิจัยที่จะช่วยจัดเวทีและจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนในการวิเคราะห์พื้นที่ เพื่อหาประเด็นในการพัฒนาโจทย์ที่สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งในระยะแรกจะมีการหนุนเสริมการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานระดับภาค(PO-Project Officer) ซึ่งจะมีบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การกระตุ้นให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และวิเคราะห์พื้นที่-วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ชุมชน จึงไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น หากแต่มีสถานะเป็น “กระบวนการ” ซึ่งผู้มีบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องเน้น “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชนในกระบวนการวิเคราะห์ชุมชน โดยเครื่องมือที่จะใช้ในกระบวนการนี้จึงเป็นสิ่งที่ได้รับการออกแบบและพัฒนาขึ้นมาภายใต้ “แนวคิดการมีส่วนร่วม” เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันกำหนดตัดสินใจจากชุมชน จากชาวบ้านด้วยกันเอง

---

¹ โกมล สนั่นก้อง. ป่าสองน้ำ คนสองวัฒนธรรม . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค เชียงใหม่ ,2547

ความรู้หรือประเด็นสำคัญในช่วงการวิเคราะห์ภาพรวมพื้นที่จนถึงช่วงการพัฒนาโจทย์พัฒนาโครงการวิจัย และเครื่องมือที่ใช้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่คนทำงานหนุนวิจัยจะใช้ในการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างคน ในชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์ศักยภาพและทุนทางสังคม (ใช้กระบวนการและเครื่องมือ **Social Mapping**) ร่วมกับการวิเคราะห์ภาพรวมและยุทธศาสตร์พื้นที่ (ใช้กระบวนการและเครื่องมือ **SWOT**) การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน (ใช้กระบวนการและเครื่องมือต้นไม่ปัญหา /อริยสัจ 4 /Timeline) การวิเคราะห์ชุมชน (ใช้กระบวนการและเครื่องมือ**PRA-Participatory Rural Appraisals**) เช่น การวิเคราะห์ระบบการทำมาหากิน (ใช้ปฏิทินฤดูกาล, ผังระบบเกษตร, ผังเศรษฐกิจ ฯลฯ) การวิเคราะห์ระบบนิเวศน์ (ใช้แผนที่,ใช้การประเมินทรัพยากร ฯลฯ) การวิเคราะห์ระบบคุณค่า-วัฒนธรรมของชุมชน(ใช้แผนที่วัฒนธรรม แผนที่ผู้รู้ ปฏิทินประเพณี ฯลฯ) การวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ (ใช้ผังเครือข่าย ,**Venn Diagram**) เป็นต้น

การใช้เครื่องมือและกระบวนการดังกล่าวมีข้อดีในการช่วยจัดระบบความคิด และความรู้ของชุมชนเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ ความรู้ของชุมชนเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการดึงความรู้ฝังของบุคคลออกมาแลกเปลี่ยนระหว่างกันและจัดช่วยระบบให้ใหม่ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดที่ถ้าผู้จัดกระบวนการเข้าไม่ถึงแนวคิดการมีส่วนร่วม ก็อาจใช้เครื่องมือในลักษณะชี้แนะและไม่สร้างการอธิบายความรู้ตามระบบคิดของชุมชนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การใช้กระบวนการและเครื่องมือดังกล่าวของคนหนุนวิจัย ซึ่งเป็น “คนนอก” ยังติดอยู่กับกรอบและระบบคิดแบบคนนอก ซึ่งถ้าเราสามารถใช้นำทางการจัดการเรียนรู้ เครื่องมือและวิธีการเรียนรู้แบบชุมชนได้ ไม่ควรละเลยที่จะเรียนรู้และหนุนให้ชุมชนทำด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องยึดติดอยู่กับเครื่องมือต่างๆ มากเกินไป

หลังจากวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และวิเคราะห์ภาพรวมของพื้นที่ จะทำให้เห็นยุทธศาสตร์(การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการแก้ปัญหาชุมชนและสร้างพลังท้องถิ่น) เห็นประเด็นทางยุทธศาสตร์ เห็นคน(คนที่มีแวว มีใจ ที่จะร่วมเป็นที่วิจัย) และพร้อมที่จะร่วมกันพัฒนาเป็นโครงการวิจัย

กระบวนการพัฒนาโครงการวิจัยจะเป็นการทำงานร่วมระหว่างโหนดกับส่วนสำนักงาน ก่อนจะได้รับการพิจารณาอนุมัติโครงการฯ ซึ่งเป็นกระบวนการด้านการบริหารจัดการและงานเอกสาร ได้แก่ การจัดทำเอกสารข้อเสนอโครงการฯ (Concept Paper) การพิจารณาเอกสารข้อเสนอโครงการฯ และการจัดปรับเพื่อพัฒนาเป็นเอกสารโครงการวิจัย เป็นต้น

กระบวนการติดตามและหนุนเสริมในระหว่างดำเนินโครงการวิจัย - ช่วง “กลางน้ำ”

ช่วงที่สองเป็นช่วงของการดำเนินงานวิจัย เรียกกันว่าช่วง “กลางน้ำ” หลังจากอนุมัติโครงการวิจัย จะเป็นงานในระดับโครงการวิจัย คือ การปฏิบัติตามแผนงานโครงการวิจัย โดยเน้นให้ทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทหลัก และพี่เลี้ยงระดับโหนดจะทำหน้าที่ติดตามและสนับสนุนเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้ประสานงานภาค (PO) และกลไกระดับเหนือโหนด (ขึ้นกับแต่ละภาค) ที่เรียกกันว่ากลไกภาค จะติดตามสนับสนุนระดับเหนือโครงการวิจัยอีกชั้นหนึ่ง กระบวนการติดตามและหนุนเสริมในระยะกลางน้ำจะแบ่งได้ 3 ระดับคือ

- ระดับเหนือโหนด (เป็นบทบาทร่วมของผู้ประสานงานภาค(PO)และกลไกภาค) มีกระบวนการติดตามและหนุนเสริมในระดับภาค ได้แก่ เวทีประชุมระดับภาค (RC-Research Counselors) การจัดการอบรมหนุนเสริมศักยภาพคนรุ่นใหม่ (JSN-Junior Staff Node Net) การจัดเวทีวิเคราะห์ร่วม ฯลฯ
- ระดับโหนด(เป็นบทบาทร่วมของผู้ประสานงานภาค(PO)และผู้ประสานงานโหนดเพื่อหนุนเสริมศักยภาพของโหนด) ได้แก่ การประชุมประจำเดือนของโหนด การติดตามกิจกรรมในพื้นที่โครงการวิจัย การจัดอบรมหนุนเสริมศักยภาพทีมวิจัย การร่วมเวทีสรุปบทเรียนโครงการวิจัยเป็นระยะ ๆ ฯลฯ
- ระดับโครงการวิจัย (เป็นบทบาทการหนุนเสริมโครงการวิจัยโดยผู้ประสานงานและเจ้าหน้าที่โหนด/พี่เลี้ยง) การติดตามกิจกรรมในพื้นที่โครงการวิจัย การจัดอบรมหนุนเสริมศักยภาพทีมวิจัย การร่วมเวทีวิเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่วิจัย ฯลฯ

กระบวนการติดตามและหนุนเสริมช่วงสรุปและรายงานโครงการวิจัย - ช่วง “ปลายน้ำ”

ในระยะสุดท้ายของโครงการวิจัย เป็นช่วงปิดโครงการ หรือเรียกกันว่า “ช่วงปลายน้ำ” เป็นช่วงสำคัญที่กระบวนการหนุนเสริมเป็นไปเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในโครงการวิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้ถึงผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งผลในด้านองค์ความรู้ ผลในด้านการสร้างคน-สร้างการเรียนรู้ของคน และผลด้านการขยายผลในการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อไป กระบวนการหนุนเสริมจึงประกอบด้วย การจัดเวทีวิเคราะห์สรุปบทเรียน การจัดเวทีการนำเสนอระดับพื้นที่และระดับท้องถิ่นเพื่อขยายผล การหนุนเสริมการเขียนรายงานการวิจัยและการเขียนรายงานการให้ประโยชน์จากงานวิจัย ฯลฯ

นำไปใช้ในการค้นหาความรู้ในการวิจัยจึงไม่เป็นเหมือนวิธีการวิจัยทั่วไปที่ต้องแตกกรอบคำถามเป็นประเด็นๆ เพื่อนำไปสัมภาษณ์ แต่พบว่าที่มิวิจัยชาวบ้านได้ค้นหาความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวันกับคนในชุมชน เพื่อสังเกต ชวนคุย แลกเปลี่ยน และปฏิบัติการร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน จะพบว่า ข้อมูลจากการศึกษาจึงครอบคลุมถึงมิติทางด้านความเชื่อเกี่ยวกับป่าในระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ซึ่งให้เห็นมิติทางความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นการกระตุ้นสำนึกเกี่ยวกับความศรัทธาต่อธรรมชาติ

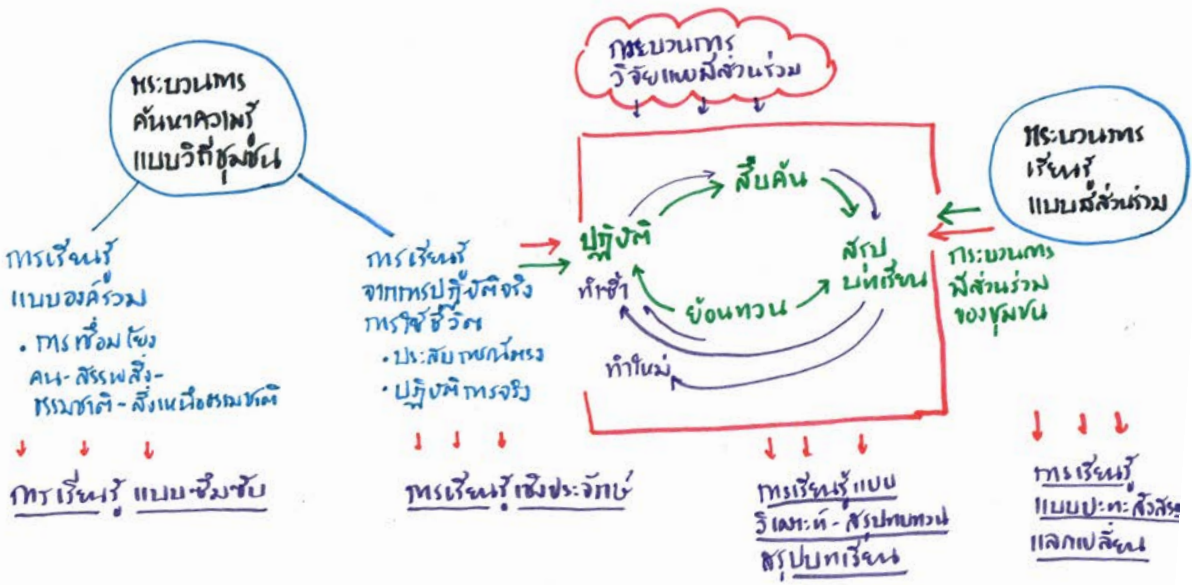
- **ลักษณะการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากการใช้ชีวิต** กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นเป็นไปในลักษณะนี้มาช้านาน ผ่านวิถีชีวิตของคนจากรุ่นสู่รุ่น ชาวบ้านไม่เคยต้องเปิดโรงเรียนสอนการทำนา ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ตีข้าวให้แก่วัวควาย ไม่มีโรงเรียนสอนให้เลี้ยงควาย เก็บเห็ด เก็บหน่อ หาผัก หาปลา ฯลฯ แต่ความรู้เหล่านี้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อชาวบ้านทำวิจัย ชาวบ้านจึงทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ และลงมือทำเพื่อให้ได้ความรู้จากประสบการณ์ตรง ในงานวิจัยทางวิชาการอาจเห็นว่าเป็นการวิจัยแบบทดลอง แต่วิถีวิทยาแบบชาวบ้านกลับมีความหมายมากกว่าการทดลอง กล่าวคือ ชาวบ้านจะปฏิบัติการในลักษณะที่เป็นจริงมากกว่า คือ เป็นการลองผิดลองถูกจากประสบการณ์ตรง **ซึ่งเรียกว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ** ตัวอย่างเช่น งานวิจัยการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ที่ต้องการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทะเลโดยชุมชน ที่มิวิจัยได้ปฏิบัติการปักแนวเขตในทะเลเพื่อจัดการทะเล โดยการตั้งกฎระเบียบเพื่อป้องกันเครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้าง การตั้งทีมตรวจตราแนวเขต การปลูกป่าชายเลนเสริม ฯลฯ กระบวนการวิจัยเช่นนี้อาจถูกตั้งคำถามว่าเป็นงานพัฒนามากกว่า แต่ยังพบว่า กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเน้นการเรียนรู้จาก**ข้อมูลเชิงประจักษ์**มากกว่าข้อมูลจากเอกสาร อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้น (ทั้งด้านที่เกิดผลดีและผลกระทบ)จะถูกค้นหาความรู้ จากการสืบค้นหาคำตอบ ย้อนทวน และรวมทั้งการทำซ้ำ ทำใหม่ปรับปรุงใหม่ เพื่อหาคำตอบเชิงเหตุผลร่วมกัน เช่น การรวบรวมค้นหาคำตอบจากการติดตามการเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำในเขตทะเลชุมชน การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการค้นหารูปแบบในการเฝ้าระวังทะเลชุมชน โดยวิถีวิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูลก็เน้นที่การติดตามพูดคุยกับชาวประมงชุมชน การบันทึกของที่มิวิจัยเองในการออกเรือเพื่อจับสัตว์น้ำ แล้วนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนกัน การปฏิบัติการในการทำกิจกรรมใหม่ๆ เช่น การทำบ้านปลา เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะการเรียนรู้ตามวิถีชุมชนท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับ สะสม และสรุปบทเรียน คือ ปฏิบัติการตรง → ผลเชิงประจักษ์ → ย้อนทวนหาเหตุผล → ทำซ้ำ/ทำใหม่/ปรับปรุงใหม่ ซึ่งส่งผลอย่างสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ กล่าวคือ เกิดผลต่อโลกทัศน์ในการดำรงชีวิต หรือในภาษาทางวิชาการ เรียกกันว่า ผลทางทัศนคติ (Attitude) ส่วนผลทางด้านความรู้ (Knowledge) และทักษะ (Skill) จะถูกซึมซับเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการตรงด้วยตนเอง

อย่างไรก็ดี กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังเน้น**หลักการมีส่วนร่วม** ซึ่งจะเป็นการเสริมกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในด้านพลัง การรวมกลุ่ม การสร้างคน สร้างสำนึก ซึ่งต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน-ท้องถิ่นที่หลากหลาย เข้าร่วมในกระบวนการปฏิบัติงานวิจัย การหนุนเสริมการจัดการกระบวนการเรียนรู้มีส่วนร่วม(ซึ่งเป็นกระบวนการหนุนเสริมที่มิวิจัยชุมชน) จึงเป็นวิถีวิทยาอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะการค้นหาความรู้และคำตอบในการแก้ปัญหาและการพัฒนาท้องถิ่นจำเป็นต้องกระตุ้นสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่น โครงการวิจัย

เพื่อท้องถิ่นจึงต้องจัดกระบวนการที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ในช่วงการดำเนินงานวิจัย กระบวนการที่ใช้ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน(เวทีนำเสนอผลงานวิจัยและวิเคราะห์ร่วมกับ ชุมชน) การจัดกระบวนการสรุปบทเรียนร่วมกับชุมชน การจัดเวทีขยายผลในระดับท้องถิ่นเพื่อวิเคราะห์การนำ ผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อเนื่อง ฯลฯ

วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น :
กระบวนการคืนความรู้แบบวิถีชุมชน ผสมกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

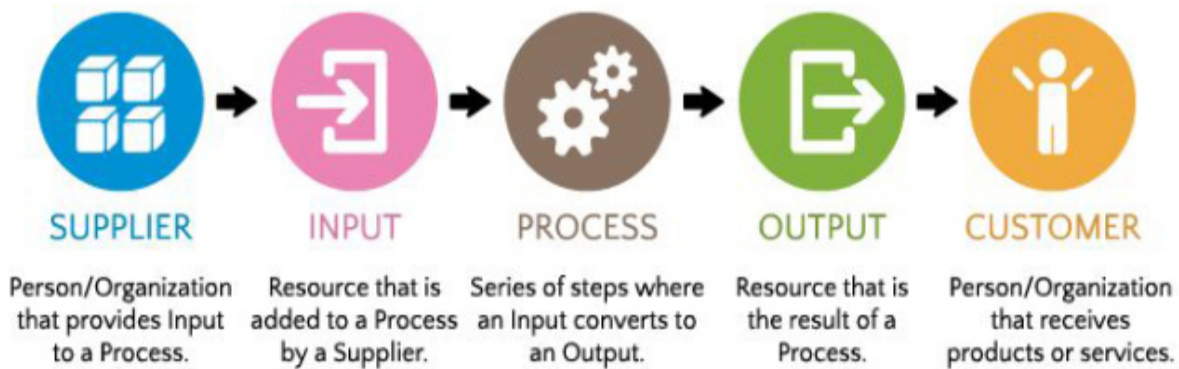
กล่าวโดยสรุป วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นวิธีวิทยางานวิจัยที่ผสมผสานระหว่างกระบวนการเรียนรู้แบบวิถีชุมชนกับการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการผสมผสานกระบวนการเรียนรู้ 4 ลักษณะคือ การเรียนรู้แบบซึมซับสะสม การเรียนรู้เชิงประจักษ์ การเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ สรุปย้อนทวน สรุปบทเรียน และการเรียนรู้แบบปะทะสังสรรค์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลาย ซึ่งผลของกระบวนการดังกล่าว จึงส่งผลที่มากกว่าการได้คำตอบ หรือความรู้จากการวิจัย กล่าวคือ เป็นการสร้างคน (ทีมวิจัย) ให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ ตั้งคำถาม (จากการย้อนทวนหาเหตุผล) การจัดระบบความคิด (จากการสรุปย้อนทวน สรุปบทเรียน) การจับประเด็น การดำเนินการประชุม และการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ (จากการนำเสนอในเวทีต่าง ๆ) และยังเกิดผลในการสร้างสำนึกของคนในชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและผลในเชิงประจักษ์จากการปฏิบัติการวิจัยของชุมชน

เครื่องมือวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับ SIPOC Model /Supply Chain / Value Chain

กระบวนการ “SIPOC”²

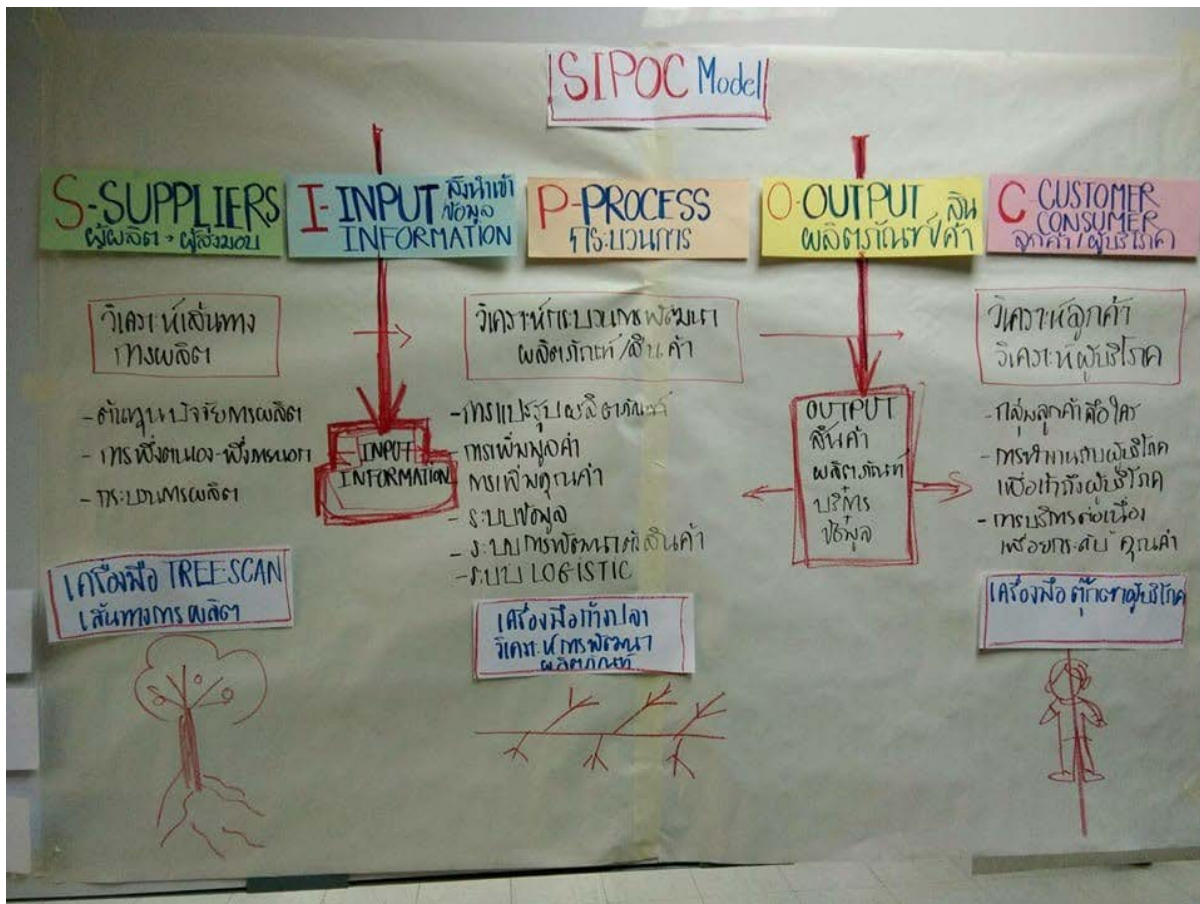
What is a SIPOC?

A SIPOC is a high-level view of a process.
It stands for Suppliers, Inputs, Process, Outputs, and Customers:

ในการเริ่มต้นปรับปรุงกระบวนการทำงานนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การทำความเข้าใจภาพรวมของกระบวนการให้เห็นอย่างถ่องแท้ โดยเริ่มต้นศึกษาตั้งแต่ภาพรวมในระดับองค์กร (Organization) โดยใช้ Model ในการวิเคราะห์ที่ชื่อว่า “SIPOC” อันประกอบไปด้วย

1. **S – Supplier** หมายถึง ผู้ส่งมอบสิ่งของหรือข้อมูลที่จะต้องนำไปผ่านกระบวนการ
2. **I – Input** หมายถึง สิ่งของหรือข้อมูลที่จะต้องนำไปผ่านกระบวนการ
3. **P – Process** หมายถึง กระบวนการอันประกอบไปด้วยหลาย ๆ ขั้นตอนเพื่อที่จะเปลี่ยนสิ่งของหรือข้อมูลต้นทาง (Input) ให้กลายเป็นสิ่งของหรือข้อมูลที่ต้องการ (Output) ที่เป็นไปตามความต้องการของลูกค้า
4. **O – Output** หมายถึง สิ่งของหรือข้อมูลที่เป็นไปตามความต้องการของลูกค้า
5. **C – Customer** หมายถึง ลูกค้าผู้กำหนดความต้องการของสิ่งของหรือข้อมูล

SIPOC Model คือ

S – Supplier ผู้ผลิต ผู้ส่งมอบสินค้าสู่ตลาด: วิเคราะห์ระบบการผลิต ความสามารถในการพึ่งตัวเอง จัดการระบบการผลิตของตัวเองได้มากน้อยแค่ไหน ต้นทุนปัจจัยการผลิต การพึ่งตนเอง พึ่งภายนอก กระบวนการผลิต

I – Input & Information ข้อมูลที่ไปเพิ่มคุณค่าหรือมูลค่า

P- Process วิเคราะห์กระบวนการพัฒนา ผลิตภัณฑ์/สินค้า กระบวนการที่จะสามารถไปสร้างการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่า ระบบข้อมูล ระบบการพัฒนาตัวสินค้า ระบบ Logistic

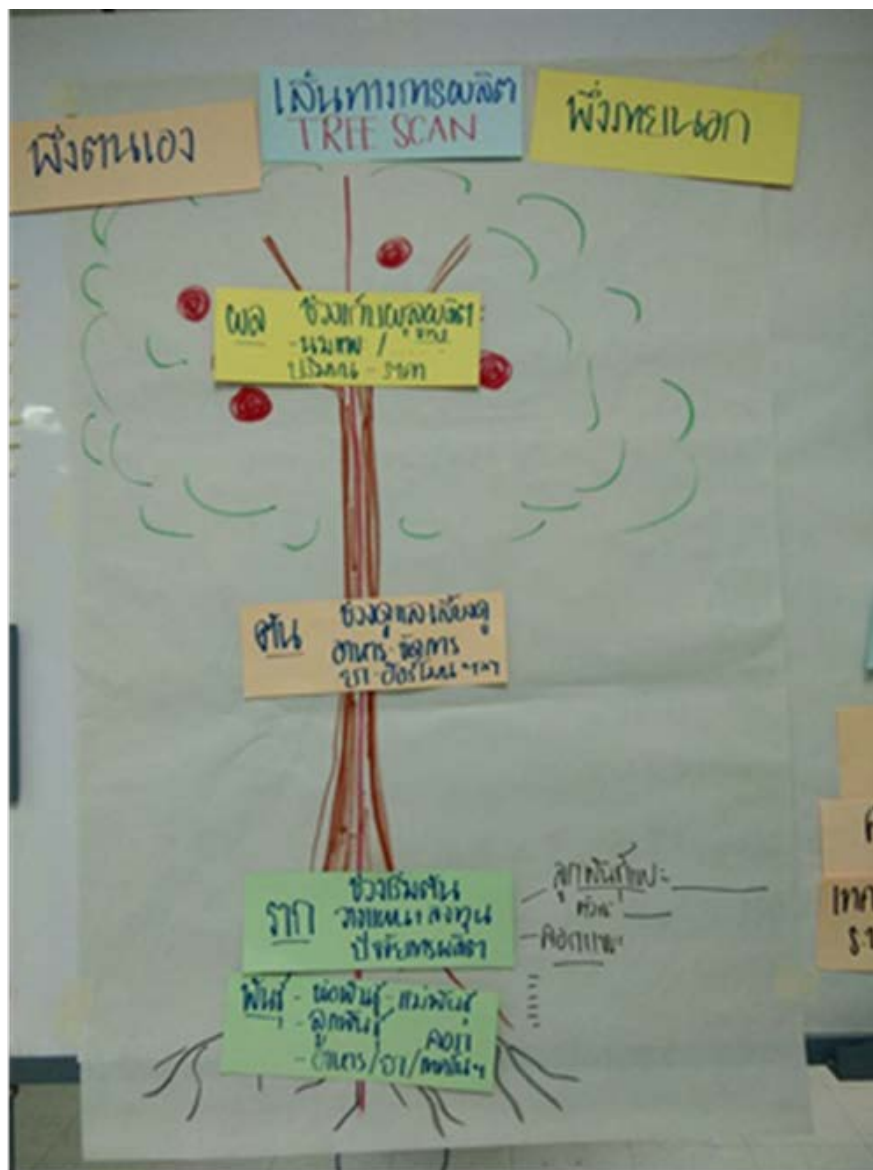
O – Output ผลิตภัณฑ์ สินค้า ผลิตภัณฑ์แปรรูป การบริการข้อมูล

C – Customer วิเคราะห์ลูกค้า วิเคราะห์ผู้บริโภค กลุ่มลูกค้าคือใคร การทำงานกับ ผู้บริโภค เพื่อเข้าถึงผู้บริโภค การบริหารต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณค่า

ต้นไม้เส้นทางการผลิต Tree Scan

เมื่อเปรียบต้นไม้ให้เป็นเส้นทางการผลิตพืชชนิดหนึ่งๆ (หรือการเลี้ยงสัตว์) ซึ่งจะเลือกพืชหลักของเกษตรกรในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักใน 3 ประเด็นที่สำคัญคือ (หนึ่ง)การพึ่งพาตนเองและการพึ่งภายนอก ตั้งแต่ปัจจัยการผลิตไปจนถึงการตลาด (สอง) ต้นทุนปัจจัยการผลิตและการลงทุน และ (สาม) การใช้สารเคมีในการผลิต

เมื่อกำหนดเป้าหมายของเครื่องมือนี้ จึงออกแบบเครื่องมือนี้ให้มีประเด็นวิเคราะห์สำคัญด้วยการแบ่งครึ่งต้นไม้เป็นสองส่วนด้านซ้ายและขวา เพื่อวิเคราะห์การพึ่งพาตนเอง(ในชุมชน)และการพึ่งภายนอก(นอกชุมชน/ต้องจ้าง/ใช้เงิน) และกำหนดเส้นทางการผลิตจากรากคือช่วงการเตรียมการผลิตและลงทุนด้านปัจจัยการผลิต ลำต้นเป็นช่วงพืชเติบโต(การดูแล เสริมสร้างการเจริญเติบโต) และ ผลเป็นช่วงเก็บเกี่ยวและขายผลผลิต

**การพึ่งพาตนเอง/ใน
ชุมชน**

**การพึ่งพาภายนอก/
นอกชุมชน**

การจัดการต่างๆในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น ใส่ปุ๋ย เก็บเกี่ยว ขนส่ง สี บรรจุ ฯลฯ
ถ้าไม่ต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)
ระบบขั้นตอนการจัดการ จำนวนครั้ง ราคา/ค่าจ้าง

การขายผลผลิต คำนวณปริมาณผลผลิตที่ตรงกับราคาที่ขายได้ ฯลฯ
ถ้าจัดการการขายเอง/ขายตรง/กำหนดราคาขายเอง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องขายให้คนกลาง/ไม่ได้กำหนดราคาเอง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)

**ผล -ช่วงเก็บเกี่ยวและขาย
ผลผลิต**

การจัดการต่างๆในการบำรุงพืช เช่น ใส่ปุ๋ย ไถ ถางหญ้า ให้น้ำ ฯลฯ
ถ้าไม่ต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)

**ลำต้น -ช่วงพืชเติบโต
(การดูแลบำรุงพืชให้**

ปัจจัยการดูแลบำรุงต่างๆที่ต้องใช้ในการปลูก เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ฮอร์โมน เทคโนโลยีต่างๆ ฯลฯ
ถ้าไม่ต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)
ระบุชื่อ(ปุ๋ย/ยา) จำนวนที่ใช้และราคา ฯลฯ

การจัดการต่างๆในการปลูก เช่น ไถ หว่าน ถาง ปรับเกรด หยอด ฯลฯ
ถ้าไม่ต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)
ระบบขั้นตอนการจัดการตั้งแต่ขั้นแรก จำนวนครั้งราคา/ค่าจ้าง

**ราก -ช่วงการเตรียมการ
ผลิตและลงทุนด้าน
ปัจจัยการผลิต**

ปัจจัยการผลิตต่างๆที่ต้องใช้ในการปลูก เช่น ที่ดิน เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย แรงงาน เทคโนโลยี ฯลฯ
ถ้าไม่ต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านซ้าย)
ถ้าต้องซื้อ เช่า จ้าง (ใส่รายละเอียดในด้านขวา)
ระบุชื่อ(พันธุ์/ปุ๋ย/ยา) จำนวนที่ใช้และราคา ที่ดินถ้าต้องเช่าให้ระบุ

การใช้เครื่องมือต้นไม้เส้นทางการผลิต Tree Scan

เครื่องมือนี้ออกแบบเพื่อการวิเคราะห์ระบบการผลิตของเกษตรกรในชุมชน สามารถนำไปใช้เพื่อสร้างความตระหนักแก่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรในชุมชน ให้ตระหนักต่อปัญหาการพึ่งพาภายนอก ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูง ปัญหาการใช้สารเคมี และปัญหาปลูกพืชเศรษฐกิจและการตลาดที่ผูกขาด ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของสังคมในปัจจุบัน และส่งผลต่อระบบสุขภาพในการบริโภคแก่ผู้บริโภคและเกษตรกรเองที่ขาดความปลอดภัยในอาหาร สารเคมีตกค้างในข้าว พืชผักผลไม้ต่างๆ รวมทั้งภาวะสารเคมีตกค้างในกระแสเลือดอันเป็นที่มาของปัญหาความเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังต่างๆ และโรคมะเร็งที่เพิ่มขึ้น

สื่อ/อุปกรณ์

ภาพตัวอย่าง(Model)เครื่องมือต้นไม้เส้นทางการผลิต มีบัตรคำสำหรับอธิบายเครื่องมือตามแผนภาพ

กระดาษปรู๊ฟ 2 แผ่น/กลุ่ม เพื่อให้กลุ่มนำไปวิเคราะห์เนื้อหาตามเครื่องมือที่ให้

สีชอล์ก 1 กล่อง สำหรับระบายภาพให้สวยงาม

ปากกาเมจิกสีเข้มจำนวนเท่ากับผู้เข้าร่วมในกลุ่ม สำหรับเขียนเนื้อหาที่ได้จากการแลกเปลี่ยนในกลุ่ม

ขั้นตอนการใช้เครื่องมือ

ตั้งคำถามเพื่อระดมหาพืชสำคัญในระบบเกษตรของชุมชน เขียนขึ้นกระดาน/จัดกลุ่ม

แบ่งกลุ่มย่อยให้มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 5-8 คน (ไม่ควรเกิน 10 คน) ตามระบบที่ใกล้เคียงกัน (พื้นที่ ระบบ พืชที่ปลูก ฯลฯ)

แนะนำเครื่องมือเส้นทางการผลิต โดยให้ระบุพืชหลักที่จะวิเคราะห์ และวาดเครื่องมือ/เขียนชื่อเครื่องมือให้เป็นพืชชนิดนั้น (ร่วมกันระบุหน่วยในการคิดคำนวณ เช่น ต่อที่ดิน 1 ไร่)

หลังจากวิเคราะห์แล้วให้ช่วยกันสรุปผล กำไร/ขาดทุน จำนวนเท่าไร?

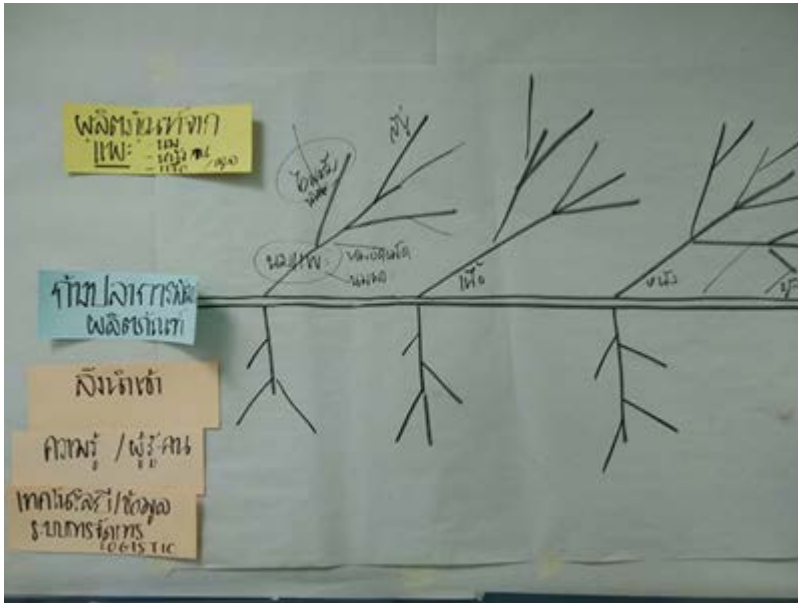
ส่งตัวแทนนำเสนอในกลุ่มใหญ่

Trick: การใช้เครื่องมือเส้นทางการผลิตเพื่อวิเคราะห์และสร้างความตระหนัก

วิทยากรกระบวนการมีความสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน โดยการตั้งคำถามสำคัญคือ

- อะไรบ้างที่เราพึ่งพิงตนเองในครอบครัว/ในชุมชนได้ เพราะอะไร
- อะไรบ้างที่เราต้องพึ่งภายนอก /ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะอะไร
- มีสิ่งใดที่เราลดการพึ่งพาภายนอกและลดต้นทุนได้บ้าง /จะทำ

เครื่องมือก้างปลาวิเคราะห์การแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การใช้เครื่องมือก้างปลา สำหรับการวิเคราะห์การแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์

- ด้านบนของก้างปลา วิเคราะห์การแปรรูปผลิตภัณฑ์ ว่าสามารถนำส่วนต่างๆของผลผลิตมาต่อยอดแปรรูปเพื่อพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อะไรได้บ้าง เช่น แปะ ให้แยกก้างปลาแต่ละก้างออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ นม,เนื้อ,หนัง,มูล, ขน ฯลฯ
- ด้านล่างของก้างปลาวิเคราะห์สิ่งที่นำเข้าไป และสิ่งที่ต้องการสนับสนุน เช่น ความรู้ ความรู้อะไร โดยใคร เทคโนโลยี เช่น ระบบการจัดการ ระบบขนส่ง

ตัวอย่างการวิเคราะห์โดยใช้เครื่องมือก้างปลา

1. **นมแพะ** สามารถนำไปผลิตเป็นเครื่องดื่ม ขนม ที่สามารถทำได้ในปัจจุบัน ได้แก่ นมแพะโยเกิร์ต รสธรรมชาติ รสสตอเบอร์รี่ รสส้ม นมแพะพาสเจอร์ไรท์ รสช็อคโกแลต กาแฟ โกโก้ ไอศกรีม (ส่วนที่ยังทำไม่ได้) อาหารเสริม ยา เบเกอรี่ คุกกี้ ขนมปัง เค้ก นมผงชนิดซอง/ชนิดอัดเม็ด วิปครีม ลูกอม) เครื่องสำอาง ที่สามารถทำได้ อาทิเช่น โลชั่น ทาตัว ทาสันเท้า ทามือ ลิปปาล์ม แชมพู ครีมอาบน้ำ สบู่ก้อน สบู่เหลว (ส่วนที่ยังทำไม่ได้) คือ ทรีทเมนท์ เจลล้างหน้า สครับหน้า /ตัว)
2. **เนื้อแพะ** ได้แก่ น้ำพริกแพะ กบแกงแพะสด ส่วนที่ยังต้องพัฒนาต่อไป ได้แก่ เนื้อสวรรค์ แปะหยอง แปะแห้ง ไส้กรอก ลูกชิ้น แหนมแพะ สเต็กแพะสำเร็จรูป ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปจากแพะ แปรรูปแพะเส้น
3. **ขนแพะ** ที่จะต้องพัฒนาต่อไปในเรื่องของ การนำขนแพะมาทำพรมในราคมแพง แปรงบรีชออน ผ้าพันคอ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ชุดอุปกรณ์ตกแต่งรถยนต์ ขนตุ๊กตา

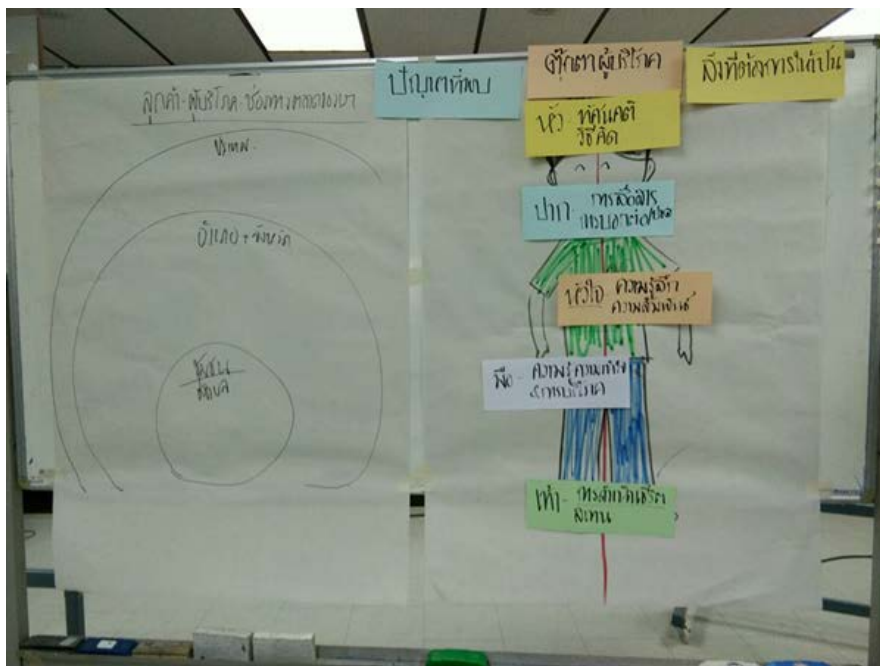
4. **หนังแพะ** การนำหนังแพะ มาทำอาหาร กระเป๋าสตางค์ รองเท้า สายนาฬิกา หนังลู้ง เข็มขัด โซฟา อุปกรณ์ตกแต่งบ้าน รถ ของชำร่วย
5. **มูลแพะ** การนำมูลแพะ มาทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ แต่ที่จะต้องพัฒนาไปต่อไปในเรื่อง ปุ๋ยน้ำ กระดูอาหาร สัตว์ ปุ๋ยอัดเม็ด แก๊สชีวภาพ

สิ่งนำเข้าที่จำเป็น สถานที่ผลิต จำหน่าย คือ สถานที่รวบรวมนม หรือสถานที่ที่จะสามารถส่งออกต่างประเทศได้ การวิจัย นักวิจัย นมแพะ เนื่อแพะ ที่สามารถนำไปผลิตเป็นอาหาร หรือเครื่องใช้ได้ วิทยากรให้ความรู้ ชัดเจน ถูกต้องตามมาตรฐาน มากำหนดว่า หากจะส่งออกมีอะไรบ้าง เทคโนโลยีเครื่องมือ เครื่องจักร ที่ลดกระบวนการผลิต ณ ปัจจุบันรีดนมด้วยมือ อนาคตไปข้างหน้า ถ้าเลี้ยงมากขึ้น รีดมือไม่ไหว ต้องมีเครื่องรีด ระบบการจัดเก็บรักษา ตู้เย็นแช่แข็ง ช่องฟรีซ ช่องแช่แข็ง ระบบการรักษาดูแล หรือการขนส่ง ไปรษณีย์ คาร์โก้ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ เป็นที่สนใจลูกค้าที่จะมาซื้อของเรา เป็นมาตรฐาน ออย. หรือต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย และการตลาด เราจะส่งขายอย่างไร ใช้ระบบอะไร ที่จะสามารถให้พ่อค้าคนกลางเข้ามาเชื่อมต่อ มี OTOP กระจายสินค้าให้เราได้ และใบรับรองคุณภาพ ทั้งออย. มฟช. ฮาลาล GMP ISO ระบบบาร์โค้ด QR Code ฯลฯ

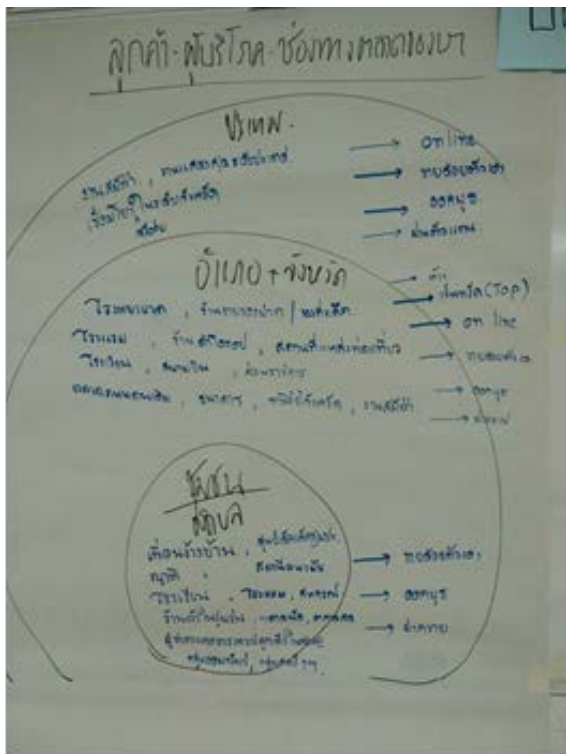
เครื่องมือวิเคราะห์ตลาดและผู้บริโภค

การวิเคราะห์ช่องทางตลาด กลุ่มลูกค้า กลุ่มผู้บริโภค ใช้เครื่องมือช่องทางการตลาดและตุ๊กตาผู้บริโภค

วิเคราะห์ใครคือผู้บริโภคและลูกค้าที่เราสามารถนำสินค้าไปขายได้ โดยวิเคราะห์จากระดับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด กลุ่มต่างๆ ใครบ้าง สถานที่ โรงแรม ร้าน ตลาด

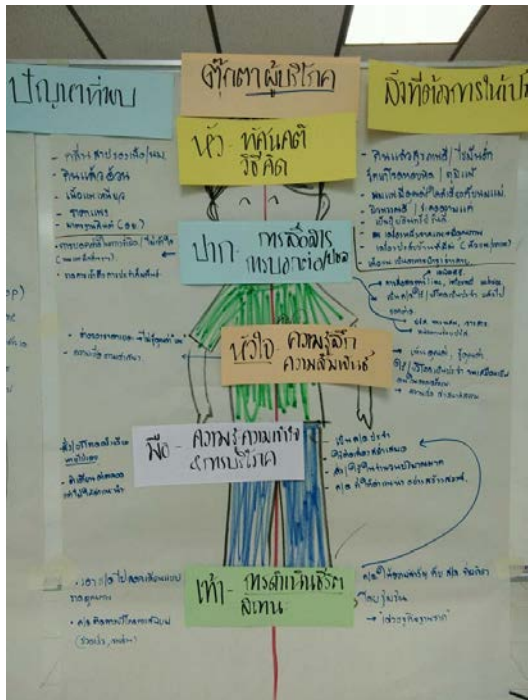
ตัวอย่าง ช่องทางการตลาด

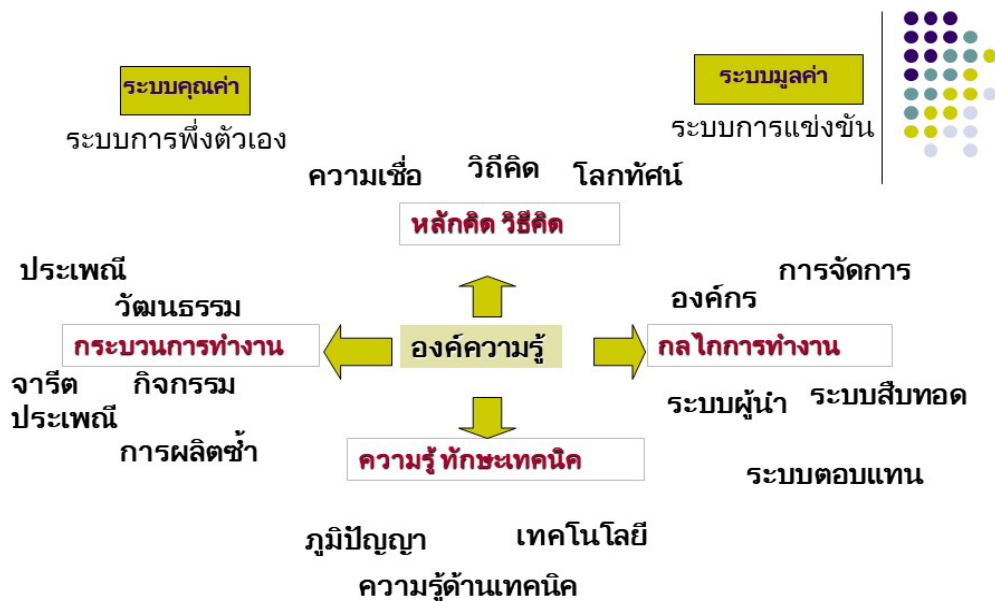
ในระดับ	ลูกค้า ผู้บริโภค	ช่องทางการตลาด
ชุมชน /ตำบล	เพื่อนบ้านใกล้เคียง ,ญาติ ,โรงเรียน ,ร้านค้าในชุมชน , ผู้ทำการเกษตร เพาะปลูกพืชในตำบล, กลุ่มออมทรัพย์ , สตรีแม่บ้าน ,ศูนย์เด็กเล็กในชุมชน, โรงแรม,สถานีอนามัย สหกรณ์ ,ตลาดนัด ตลาดสด,	ขายด้วยตัวเอง ออกบูธ ฝากขาย
อำเภอ /จังหวัด	โรงพยาบาล , โรงแรม,โรงเรียน ,ตลาดถนนคนเดิน, ร้านขายของ ฝาก ของที่ระลึก, ร้านค้าโอท็อป, สนามบิน, สถานที่ท่องเที่ยว, ส่วนราชการ, พาณิชย์จังหวัด, งานสัมมนา อนาคต ,ห้าง เซ็นทรัล TOP	Online ขายด้วยตัวเอง ออกบูธ ฝากตัวแทน
ประเทศ	งานสัมมนา, งานแสดงสินค้า ระดับประเทศ,เชื่อมโยงในระดับ จังหวัด เครือข่าย	Online ขายด้วยตัวเอง ออกบูธ ฝากตัวแทน

ตุ๊กตาผู้บริโภคร

- เครื่องมือตุ๊กตาใช้วิเคราะห์ผู้บริโภครที่จะบริโภครสินค้าของเรา
- ด้านซ้ายเป็นผู้บริโภครที่เราไม่ต้องการและพบปัญหาบ่อยๆ ด้านขวาเป็นผู้บริโภครที่เราต้องการ
- หัว-ทัศนคติ /วิธีคิดของผู้บริโภคร
- ปาก-คำพูด/เสียงสะท้อนของผู้บริโภคร
- หัวใจ-ความสัมพันธ์/จิตใจ
- มือ - ความรู้ ความเข้าใจ
- เท้า - การดำเนินชีวิตของผู้บริโภคร

การถอดองค์ความรู้ การถอดบทเรียนสรุปบทเรียน และการจัดการความรู้

การถอดองค์ความรู้

“ตัวความรู้” เป็นตัวเนื้อหาความรู้

1. ความรู้ที่เราใช้ในการดำเนินงานที่เราส่งเสริม
2. ความรู้ที่เราทำการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ พัฒนา
3. ความรู้ที่ได้จากการทำงานของโครงการ

“การถอดองค์ความรู้” คือการประมวล และสังเคราะห์
ตัวความรู้ที่เกิดขึ้นในต่างๆ ให้เกิดเป็น “ชุดความรู้”
ที่สามารถนำไปใช้ในการขยายผลและสร้างพลังการ
เคลื่อนไหวต่อไปได้ ซึ่งต้องนำมาดำเนินการกับ
“การจัดการความรู้”

การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการรวบรวม ประมวล
จัดระบบ และการถ่ายทอดสารสนเทศไปสู่ความรู้ที่
สามารถเข้าถึงได้ การจัดการความรู้ จึงเป็น
กระบวนการในการนำความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในบุคคล
ขององค์กร รวมทั้งความรู้ที่อยู่ในรูปของเอกสารสื่อ
ต่างๆ มาจัดการให้เป็นระบบ

โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ การนำสินทรัพย์ความรู้
(Knowledge Assets) ไปสร้างคุณค่า (Value
Creation) หรือเพิ่มผลิตผล (Productivity) เพื่อ
สนับสนุนเป้าหมายหรือตอบสนองการดำเนินการของ
องค์กร/สังคม

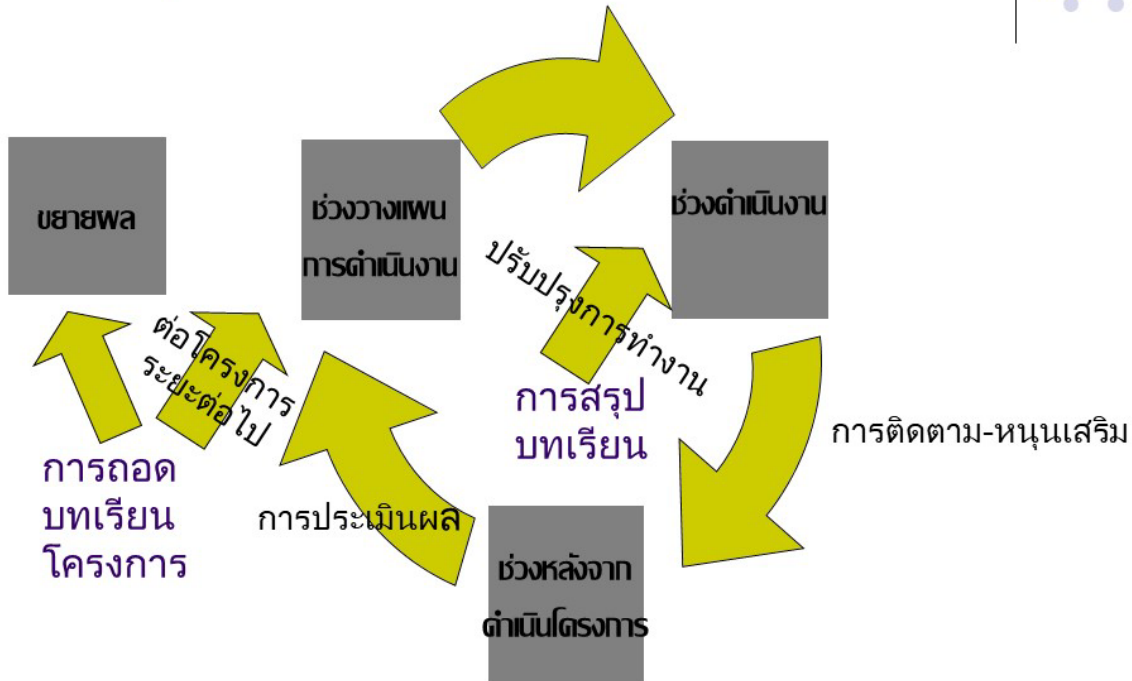

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

1. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification)
ปัจจุบันมีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด และอยู่ที่ใคร
2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)
เป็นการสร้าง แสวงหา รวบรวมความรู้ทั้งภายใน/ภายนอก รักษา
ความรู้เดิม แยกความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไป
3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)
เป็นการกำหนดโครงสร้างความรู้ แบ่งชนิด ประเภท เพื่อให้สืบค้น
เรียกคืน และใช้งานได้ง่าย
4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)
5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) เป็นการทำให้ผู้ใช้
ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยี
สารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)
อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีที่เป็น
ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) จัดทำเป็นระบบทีมข้ามสายงาน
กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่
เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น
7. การเรียนรู้ (Learning) เป็นการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการ
ตัดสินใจ แก้ปัญหา และทำให้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบ
การเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ในไปใช้ เกิดการเรียนรู้
และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

การสรุปบทเรียนการทำงาน

สรุปบทเรียนคืออะไร

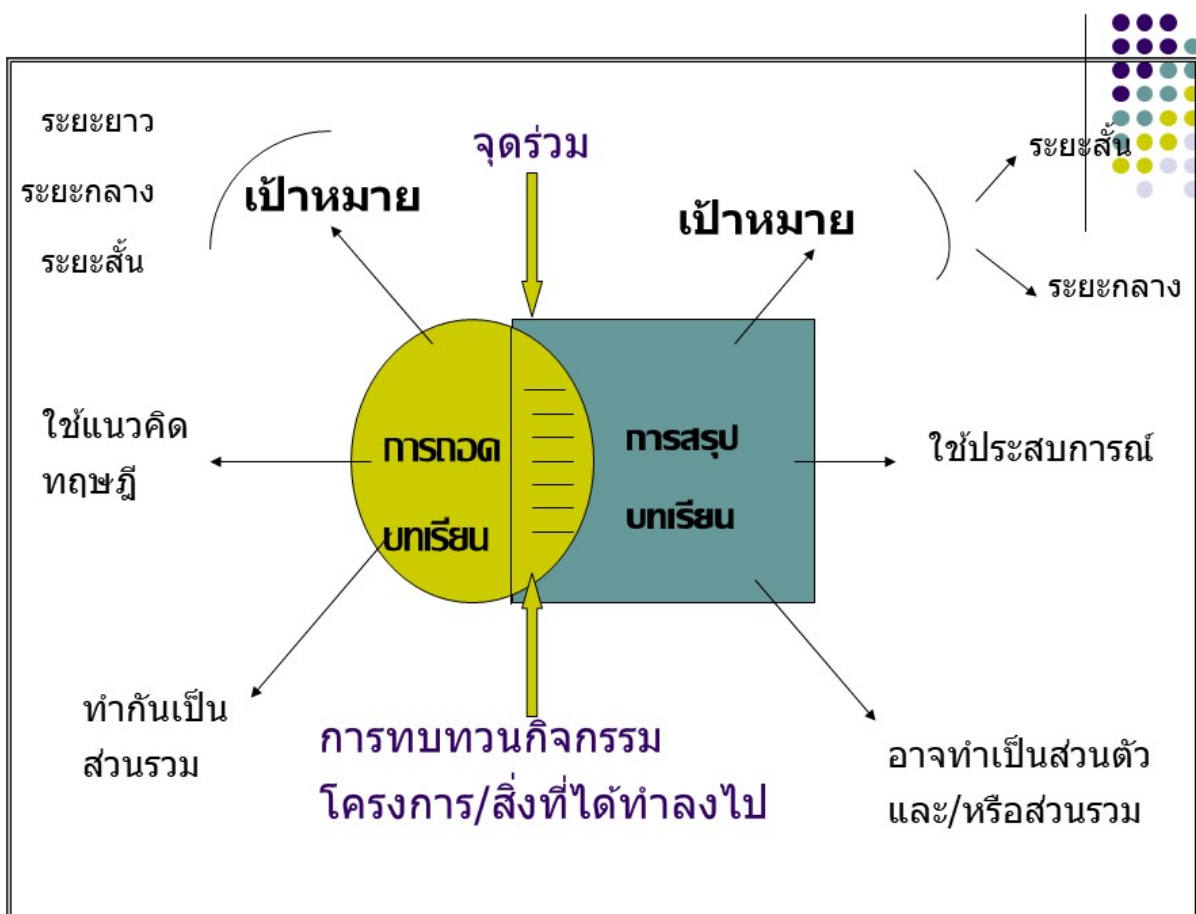
- เป็นการย้อนทบทวน ถึงการทำงานที่ผ่านมาว่า เราทำอะไรไปบ้าง ทำอย่างไร ทำไมถึงทำ ทำไปเพื่ออะไร แล้วได้ผลอย่างไร เป็นไปตามแผนที่คาดหวังหรือวางเป้าหมายไว้หรือไม่ เพราะอะไร
- เป็นการเรียนรู้ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ทั้งผลงาน และ ผลกระทบ ว่าเกิดอะไรบ้าง /ทำไมถึงเกิดสิ่งนั้นขึ้น
- เป็นการสังสรรค์หรือสรุปทางความคิดว่า เราได้เรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น
- เป็นการตอกย้ำให้เรารู้ว่า ถ้าเกิดสถานการณ์หรือเหตุการณ์เช่นนั้นอีก ควรทำอย่างไรและไม่ควรทำอย่างไร

สรุปบทเรียนเมื่อไหร่

- สรุปบทเรียนกิจกรรม หลังจากดำเนินกิจกรรมหนึ่งๆ แล้ว ควรมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน (AAR –After Action Review)
- สรุปบทเรียนโครงการ
  - หลังจากดำเนินโครงการมาได้ระยะหนึ่ง ซึ่งผลจากการดำเนินโครงการเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง มีความก้าวหน้าและผลกระทบเกิดขึ้น และต้องการปรับปรุงการทำงานในระยะต่อไป
  - หลังสิ้นสุดโครงการ/ต่อระยะโครงการต่อไป/ต่อโครงการใหม่

การถอดบทเรียน Lesson Learn

- เป็นกระบวนการในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการทำงาน เพื่อทบทวน วิเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้ทั้งด้านความคิด/แนวคิด และแนวทางการทำงานร่วมกัน ว่าเรา-ทีมงาน (และผู้เกี่ยวข้อง) ได้เรียนรู้อะไรจากการทำงานนี้บ้าง
- ไม่ใช้การประเมินผลงาน ไม่ใช้การตัดสินผลในการทำงาน แต่เป็นการร่วมเรียนรู้ว่าท่ามกลางการทำงานร่วมกันที่ผ่านมา เราได้เก็บเกี่ยวสิ่งดี ๆ อย่างไร และได้พบปัญหาอย่างไร เพราะอะไร
- เพื่อให้การทำงานต่อไปของเรานำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปรับใช้¹ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับทีมงานและเพื่อขยายผลสู่สังคม สู่โครงการอื่นต่อไป

บทเรียนอะไรที่จะสรุป

สิ่งที่น่าจะสรุปกับตัวเอง คือ

หลังจากทำงานมาแล้ว เกิดผลอะไร

- ต่อตัวเอง (อุดมการณ์ความคิด ความหวัง ทักษะ ชีวิต และภาวะอารมณ์-วุฒิภาวะ)
- ต่องานที่วางไว้/ต่อโครงการ/องค์กร/หน่วยงาน
- ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-นโยบาย

บทเรียนทางความคิด

หลังจากทำงานมาแล้ว

เปลี่ยนวิธีคิดในการทำงานหรือไม่อย่างไร

- เดิมมองปัญหาหรือมีความเข้าใจต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่ทำอย่างไร ทำไมถึงมาทำโครงการนี้
- หลังจากทำงานแล้วทำให้เกิดมุมมองและความคิดเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร
- สิ่งที่ทำให้เราเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกิดจากอะไร ได้เรียนรู้อะไรใหม่ๆ ที่สอนให้เราเปลี่ยนวิธีคิด

ความคิดเบื้องหลัง/วิสัยทัศน์

ชุมชน
ท้องถิ่น

ภูมิปัญญา
ท้องถิ่น

มีระบบนิเวศ ฐานทรัพยากร
ความหลากหลายทางชีวภาพ

มีประสบการณ์ มีการจัดการ
ฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน

มีศักยภาพ/ภูมิปัญญา/ผู้รู้/
หมอพื้นบ้าน/ปราชญ์

มีความเชื่อ-ศรัทธา-ระบบ
ความสัมพันธ์

ตอนนี้ทำไปแล้ว

เปลี่ยนแปลงวิธีคิดอย่างไร???

ปรากฏการณ์ปัญหาที่เรามอง

“ชุมชน
ท้องถิ่น”

ภูมิปัญญาและศักยภาพที่
ชุมชนมีถูกกดบัง/ไม่ได้รับ
การยอมรับ

“การคุ้มครอง
ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

นโยบาย/กระแสการพัฒนาทำให้
ชุมชนลดการพึ่งตนเอง
เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศฐาน
ทรัพยากร ความหลากหลายทาง
ชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทเรียนด้านการทำงาน

- มีกระบวนการทำงาน/ทำอย่างไร ก็ขึ้น
- วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงาน
(ทั้งผลที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของโครงการ)

ปัจจัยภายในโครงการ ได้แก่

- การวางแผน การบริหารจัดการ การออกแบบการวิจัย
- การจัดกลไก การจัดบทบาท การหนุนเสริมการทำงาน
- วิธีการทำงาน/วิธีการวิจัยของทีมงาน/การประสานงานผู้เกี่ยวข้อง
- มุมมอง-ทัศนคติ/ทักษะ/ความรู้/ประสบการณ์ของคนทำงาน

ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่

- ฐานเดิมของชุมชน เครือข่าย /ผู้นำ/ฐานทรัพยากร/ฐานองค์ความรู้ ฯลฯ
- กลไกและความสัมพันธ์ของชุมชน
- ความร่วมมือของชุมชน-กลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

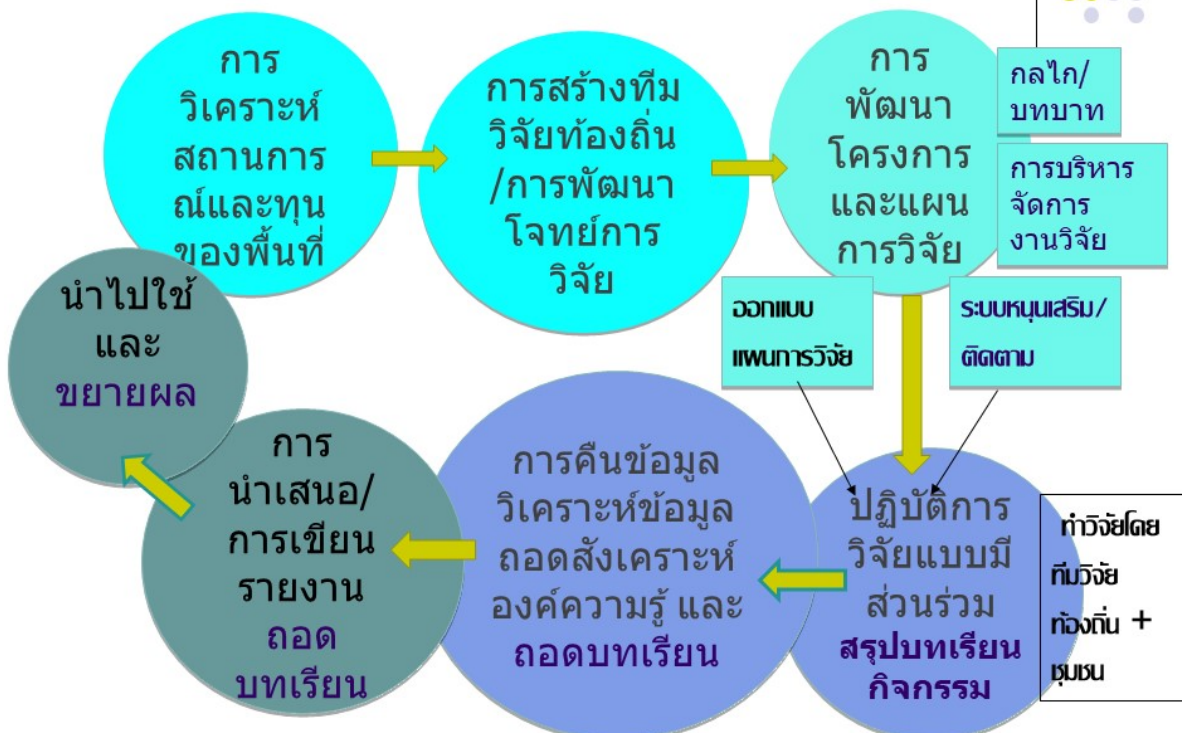
ปัจจัยภายนอก ได้แก่

- สถานการณ์ทางนโยบาย สถานการณ์ทางการเมืองท้องถิ่น/ประเทศ
- ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/แหล่งทุน/หน่วยงานรัฐอื่นๆ

ฯลฯ

ตัวอย่าง งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีกระบวนการทำงานคือ

ถอดบทเรียนกระบวนการวิจัย

ประเด็น	ช่วงวางแผน	ช่วงปฏิบัติการดำเนินการวิจัย	ช่วงวิเคราะห์สรุปผลการวิจัย
ทำอะไรบ้าง/กิจกรรม-ทำอย่างไร			
ใครร่วมบ้าง/บทบาท การเข้าร่วมกิจกรรม บทบาททีมวิจัย			
บทเรียนสำคัญ สิ่งดี/สิ่งที่ได้ผล ปัญหา-การแก้ปัญหา/ข้อพึงระวัง			

บทเรียนด้านการวิจัย

บทเรียนเชิงความคิด/วิสัยทัศน์/เป้าหมายของการวิจัย

- การวิจัยเพื่อหาข้อมูล/คำตอบ
- การวิจัยเพื่อค้นหาคน(ผู้รู้)และพี่น้องความรู้
- การวิจัยเพื่อสร้างคน/สร้างสำนึก
- การวิจัยเพื่อแก้ปัญหา
- การวิจัยเพื่อรณรงค์/ขยายผล/ผลักดันทางนโยบาย

บทเรียนด้านกระบวนการวิจัย/ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการ

- การวางแผน / การออกแบบการวิจัย
- โจทย์ประเด็นและการกำหนดประเด็นการวิจัย
- ผู้วิจัย/ทีมวิจัย (คุณสมบัติ/วิธีคิด-ทักษะ-ประสบการณ์/ความสัมพันธ์-บทบาท)
- กลไกการหนุนเสริม/การพัฒนาศักยภาพ-หนุนเสริม
- เทคนิค/เครื่องมือ/วิธีการ (สอดคล้อง-เหมาะสม/มีส่วนร่วม ฯลฯ)

บทเรียนด้านความสำเร็จ/บทเรียนที่ดี (Best Practice)

- ผลที่เกิดตามสิ่งที่หวัง/วางไว้ มีอะไรบ้าง/อย่างไร
- เกิดจากอะไรบ้าง ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดผล เช่นนั้น (ภายใน/ภายนอก)
- สิ่งที่ได้เรียนรู้ / ข้อค้นพบจากการทำงานที่ควรนำไปปรับใช้ต่อไป
- ใช้ได้ในบริบทเงื่อนไขอะไรบ้าง

บทเรียนด้านปัญหาอุปสรรค และการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา

- เกิดปัญหาที่เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขอย่างมากในเรื่องใดบ้าง
- ทำไมถึงเกิดปัญหา
- ได้มีการแก้ไขปัญหาอย่างไรบ้าง ผลของการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างไร
- การแก้ไขปัญหาดังกล่าวทำให้ได้ข้อคิด-เรียนรู้ในเรื่องใด

สิ่งที่ได้เรียนรู้

ข้อค้นพบจากการทำงาน

- ข้อควรปฏิบัติและน่าจะนำไปใช้ต่อไป
(อะไรที่จะทำให้ส่งผลตามที่หวังหรือตั้งใจไว้/
ควรนำไปปฏิบัติ ทำแล้วประสบผลและได้
เรียนรู้)
- ข้อควรคำนึง/พึงระวัง
(อะไรที่จะมีผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์บ้าง
และไม่ควรทำอีก หรือควรคำนึงถึงอะไรบ้าง
ถ้าต้องทำ)

วิเคราะห์และสรุปปัจจัยที่ส่งผล +/-

ปัจจัยภายในโครงการมีอะไรบ้าง/เป็นอย่างไร ที่ทำให้ส่งผลดี/เป็นปัญหา เช่น

- การวางแผน การบริหารจัดการ การออกแบบการวิจัย
- การจัดการไกล การจับตบเทา การหนุนเสริมการทำงาน
- วิธีการทำงาน/วิธีการวิจัยของทีมงาน/การประสานงานผู้เกี่ยวข้อง
- มุมมอง-ทัศนคติ/ทักษะ/ความรู้/ประสบการณ์ของคนทำงาน

ฯลฯ

ปัจจัยภายในชุมชน มีอะไรบ้าง/เป็นอย่างไร ที่ทำให้ส่งผลดี/เป็นปัญหา เช่น

- ฐานเดิมของชุมชน เครือข่าย/ผู้นำ/ฐานทรัพยากร/ฐานองค์ความรู้ ฯลฯ
- กลไกและความสัมพันธ์ของชุมชน
- ความร่วมมือของชุมชน-กลุ่มเป้าหมาย

ฯลฯ

ปัจจัยภายนอก มีอะไรบ้าง/เป็นอย่างไร ที่ทำให้ส่งผลดี/เป็นปัญหา เช่น

- สถานการณ์ทางนโยบาย สถานการณ์ทางการเมืองท้องถิ่น/ประเทศ
- ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/แหล่งทุน/หน่วยงานรัฐอื่นๆ

ฯลฯ

ประโยชน์ของ การสรุปบทเรียน-ถอดบทเรียน

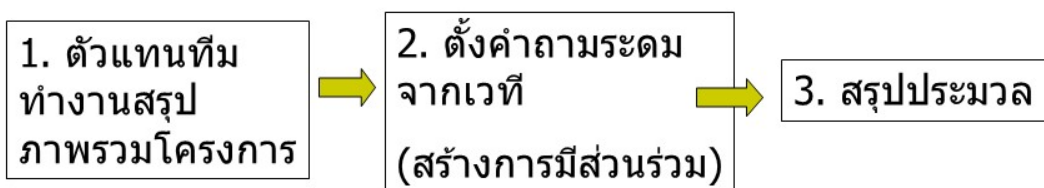
- ประโยชน์ต่อตัวเอง
- ต่องานที่วางไว้/ต่อองค์กร/ต่อหน่วยงาน
- ต่อการขยายผลสู่สังคม สู่นโยบายสู่การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

แนวทาง-ขั้นตอน การสรุปบทเรียนโครงการ

ขั้นที่ 1 การร่วมกันสรุปบทเรียนโครงการ

- ทำไม่ถึงทำโครงการ
- โครงการตั้งเป้าหมายไว้อย่างไรบ้าง มีสิ่งใดที่คาดหวังให้เกิดขึ้นจากการทำโครงการ
- มีคำถามอะไรบ้างที่ต้องการคำตอบ (กรณีงานวิจัย)

ขั้นที่ 2 รวบรวมผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานที่ผ่านมา (แบ่งกลุ่มย่อย)

- ผลที่เกิดจากการทำงานของทีมงาน(พิจารณาตามสิ่งที่วางไว้)
- อะไรเป็นผลลัพธ์(ผลจากงาน)/อะไรเป็นผลกระทบ(ผลพลอยได้)
- อะไรบ้างเป็นผลที่พึงประสงค์/อะไรบ้างไม่พึงประสงค์
- และอะไรที่ยังไม่เกิดขึ้นตามที่คาดหวัง

สิ่งที่คาดหวัง (วางแผนไว้ว่าจะเกิด)	สิ่งที่เกิด		สิ่งที่ยังไม่เกิด
	ผลจากงาน	ผลพลอยได้	

★ หลังจากระดมข้อมูลในกลุ่มย่อย ให้แต่ละคนให้ดาวกับสิ่งที่เกิดที่พอใจมากที่สุด
ให้เหตุผล(บันทึกเหตุผลไว้ด้วย)

ขั้นที่ 3 ร่วมกันกำหนดสิ่งที่ต้องการถอดบทเรียน

- ถอดบทเรียนกระบวนการทำวิจัย
- ถอดบทเรียนการขยายผล
- ถอดบทเรียนกระบวนการวิจัยกับการสร้างสำนักชุมชน
- ถอดบทเรียนการวิจัยกับการผลักดันทางนโยบาย

ฯลฯ

ขั้นที่ 4 ร่วมกันถอดบทเรียน (แบ่งกลุ่มตามประเด็นสนใจ)

กลุ่ม 1.) ถอดบทเรียนกระบวนการทำวิจัย

ช่วง	ทำกิจกรรมอะไรบ้าง	ทำอย่างไร	ทำไมถึงทำอย่างนั้น	ทำแล้วเกิดอะไรบ้าง		สิ่งที่ทำให้ + สิ่งที่ทำให้ - มีอะไรบ้าง
				+	-	
ช่วงพัฒนา โจทย์ สร้างความ เข้าใจ						
ช่วง ออกแบบ วิธีการ						
ช่วงทำ วิจัย						
ช่วงสรุป วิเคราะห์						

กลุ่ม 2.) ถอดบทเรียนการขยายผล

สิ่งที่ถูกขยายผลมีอะไรบ้าง	ทำกิจกรรมอะไรบ้างถึงทำให้เกิด	ทำอย่างไร	ทำไมถึงทำอย่างนั้น	สิ่งที่ทำให้ขยายได้ (+) สิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา(-) มีอะไรบ้าง
เช่น แนวคิด				
ระบบ/รูปแบบ				
คน.....				
ความรู้				
เมล็ดพันธุ์				

กลุ่ม 3.) ถอดบทเรียนแนวคิด

แนวคิดอะไรที่ได้รับการยอมรับ(ขยายผล)	คำอธิบายแนวคิด(หมายถึงอะไร ดูจากอะไรที่เรียกว่าได้รับการยอมรับ)	ทำกิจกรรมอะไรบ้างถึงทำให้เกิด	ทำอย่างไร	ทำไมถึงทำอย่างนั้น	สิ่งที่ทำให้ขยายได้ (+) สิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา(-) มีอะไรบ้าง